

Tasavvuf. Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. İbrâhim el-Fârisî eş-Şîrâzî (ö. 622/1225), *el-Farâk beyne's-şûfî ve'l-fakîr*.

Tip. İbnü'l-Cezzâr el-İfrîkî (ö. 369/979-80 civarı), *Kitâbü'l-Farâk beyne'l-ilelîlletî teşbihühü esbâbühâ ve tahtelifü a'râzühâ*. Bunlardan başka Arap dili alanında da geniş bir furûk literatürü oluşmuştur (bk. FURÛK).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1129; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 67, 78, 80, 81, 82, 87, 91, 104, 108, 122, 126, 127, 128, 302, 310; Müslim b. Ali ed-Dimaşkî, *el-Furûku'l-fıkhiyye* (nşr. M. Ebû'l-Ecfân — Hamza Ebû Fâris), Beyrut 1992, s. 5-12, 26-47, 61-62, 153-159; Ahmed b. Muhammed el-Cürcânî, *el-Mu'âyât fi'l-akl evi'l-furûk* (nşr. Muhammed Fâris), Beyrut 1993, s. 9-11, 22; Kâdî İyâz, *Tertübü'l-medârik* (nşr. Saîd Ahmed A'râb), Tıvân 1403/1983, VIII, 72; Es'ad b. Muhammed el-Kerâbîsî, *el-Furûk fi'l-fıkħ* (nşr. Muhammed Tamûm), Küveyt 1982, I, 7-14; Şehâbeddin el-Karâfî, *el-Furûk* (nşr. M. Revvâs Kal'acî), Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rîfe), I-IV; Tüfî, *'Alemü'l-cezel fi 'ilmi'l-cedel* (nşr. Wolfhart Heinrichs), Wiesbaden 1987, s. 71-75; Muhammed b. Ebû Bekir el-Bekrî, *el-İstiğnâ' fi'l-farâk ve'l-istiğnâ'* (nşr. Suûd es-Sübeytî), Mekke 1408/1988; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), II, 246; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzheb*, I, 236-239; II, 152-153; İbn Haldûn, *Mukaddime*, III, 1055-1056; a.e., Kahire, ts. (Dârü'l-Mushaf), s. 321; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Muhammed el-Mu'tasim-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1407/1987, nâşirin mukaddimesi, ayrıca bk. s. 544-560; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız), Dimaşk 1403/1983, s. 150-158, 167-169; M. Yâsin b. İsâ el-Fadânî, *el-Fevâ'idü'l-centiyye hâşiyetü'l-Mevâhibi's-seniyye şerhi'l-Ferâ'idü'l-behiyye fi nazmi'l-kavâ'idü'l-fıkhiyye*, Beyrut 1991, I, 98-100; *Keşfü'z-zunûn*, I, 186; II, 1255-1258, 1446; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 262; V, 71; VI, 198; Brockelmann, *GAL*, I, 105, 385; II, 91; *Suppl.*, I, 660, 661, 667; II, 107, 586; *İzâhu'l-meknûn*, I, 51; II, 187-188; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 57, 99; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VI, 94, 266-267; Ali Ahmed en-Nedvî, *el-Kavâ'idü'l-fıkhiyye*, Dimaşk 1406/1986, s. 63-75, 156, 212-215; Abdullah İbrâhim Salâh, *el-İmâm Şihâbüddîn el-Karâfî ve eşeruhü fi'l-fıkħi'l-İslâmî*, Malta 1991, s. 242, 247-275.

ŞÜKRÜ ÖZEN

el-FURÛK

(الفرق)

Mâlikî fakihî

Şehâbeddin el-Karâfî'nin

(ö. 684/1285)

furûk ilmine dair eseri.

İslâm fıkħının furûk* alanında ortaya koyduğu en dikkate değer kitaplardan biri olan ve kısaca *el-Furûk* (*Furûku'l-Karâfî*) adıyla tanınan esere müellif En-

vârü'l-burûk fi envâ'il-furûk adını vermiştir. Karâfî bu kitapta, daha önce yazdığı fıkħa dair *ez-Zahîre* adlı eserinde hükümlerin illetlerini açıklarken verdiği kaideleri hem yeni ilâveler yaparak hem de bu kaidelerin gerekçe ve hikmetlerini, kaideler arasındaki fark ve incelikleri belirterek ele almıştır.

Karâfî'nin kendi dönemine kadar yazılan furûka dair eserler sadece şekil bakımından birbirine benzeyen, ancak hükümleri farklı olan fıkħî meseleler (fürû) arasındaki farkları belirtmek üzere kaleme alınmışken müellif bu eserinde daha çok kaideler arasındaki farkları açıklamayı hedef almış, böylece furûk ilim dalında yeni bir çığır açmıştır. Karâfî'nin, usulün fürûa üstünlüğü gibi bu eserin de furûk ilminde yazılan diğer kitaplara karşı bir üstünlüğünün bulunduğunu iddia etmesi bundan kaynaklanır. Öte yandan müellif genelde kaide kelimesini, "fıkħın çeşitli alanlarından pek çok meseleyi birleştiren genel ilke" biçiminde tanımlanan terim anlamının ötesinde daha geniş bir mânâda "fıkħın belli bir alanındaki genel hüküm" demek olan "zâbir" ve "temel hükümler" anlamında kullanmaktadır. Pek çok yerde de meclis muhayyerliği, şart muhayyerliği, borç verme, alım satım, sulh gibi fıkħ doktrininin yerleşik kavram ve akidlerini yine kaide adıyla ele almaktadır. Kitapta farkları üzerinde durulan kaideler çoğunlukla fıkħa ve fıkħ usulüne dair olmakla birlikte gybet-koğuculuk-kişinin arkasından el kol hareketleri yapma ve onu mimiklerle çekistirme, zühd-vera*, tevekkül-sebeplere başvurmaya terketme, haset-gıpta, kibir-kendini beğenme gibi birtakım tasavvuf ve ahlâk kuralları da farkları açısından kitapta yer almaktadır.

Toplam 548 kaidenin bir araya getirildiği *el-Furûk*'ta genel eğilim kaideler arasındaki fark veya farkları fıkħî meselelerden örnekler vermek suretiyle açıklama olmakla beraber bazı yerlerde iki mesele arasındaki farkın da ele alındığı görülür. Müellifin kendisinin de belirttiği gibi önce iki mesele yahut iki kaide arasındaki farklar zikredilerek ve bu farkların ne olduğu sorularak kaideler konusundaki prensipler ortaya konmakta, soru iki mesele arasındaki farkla ilgili ise bir veya iki kaide zikredilerek fark açıklanmaya çalışılmaktadır. Çünkü müellife göre bu kaideler amaç, farkın zikredilmesi ise anlaşılabilirliği için bir araçtır. Eğer iki kaide arasındaki fark soru-

luysa istenen bunların gerçeklerinin açıklanmasıdır. Karâfî'ye göre kaideler arasındaki farkın ne olduğunu tesbit suretiyle gerçeklerini ortaya koymak bir başka yolla onları açıklamaktan daha iyidir. Zira bir kaidenin görünüşte benzer, fakat gerçekte zıt olduğu bir şeyle birlikte ele alınması daha faydalıdır. Çünkü zıtlar birbirinin güzelliğini ortaya çıkarır ve varlıklar zıtlarıyla tanınır.

Hukukçunun hüküm çıkarma gücünü arttıran ve hukukçuluk melekesini geliştiren bu eser ilk defa Ebû'l-Kâsım İbnü's-Şât'ın *İdrârü's-şürûk*'u ile birlikte dördüncü cilt halinde basılmıştır (Tunus 1302). Daha sonra bu baskıya Mekke müftüsü Muhammed Ali b. Mekki'nin *Tehzîbü'l-Furûk ve'l-kavâ'idî's-seniyye fi'l-esrâri'l-fıkhiyye*'sinin ilâvesiyle eser yeniden yayımlanmış (I-IV, Kahire 1347) ve bunun da 1980'li yıllarda Beyrut'ta ofset baskısı yapılmıştır. Kahire neşirini esas alarak eseri yayıma hazırlayan Muhammed Revvâs Kal'acî, IV. cildin sonuna konularına göre alfabetik bir fihrist ekleyerek belli bir sistemin takip edilmediği kitaptan faydalanmayı kolaylaştırmış ve eser Beyrut'ta basılmıştır (ts. [Dârü'l-ma'rîfe]).

el-Furûk üzerinde gerek özetleme gerek yeniden düzenleme biçiminde bazı çalışmalar yapılmış olup bunların başlıcaları şunlardır: 1. Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim el-Bekkûrî (ö. 707/1307), *Tehzîbü'l-Furûk* (Dârü'l-kütübî'l-vataniyye bi-Tûnis, nr. 14982, 21186). Sa'd el-Anezî kitabı Tunus Zeytûne Üniversitesinde doktora tezi olarak hazırlamaktadır. 2. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüsselâm er-Rabaî et-Tûnisî, *İhtîşârü'l-Furûk* (Dârü'l-kütübî'l-vataniyye bi-Tûnis, nr. 14946; Ezher, nr. 3954, 15936). 3. İbnü's-Şât, *İdrârü's-şürûk alâ envâ'il-furûk*. *el-Furûk* ile birlikte basılmıştır (yk. bk.). İbn Ferhûn'un *ed-Dîbâcû'l-müzheb* adlı eserinde (II, 152-153) *Envârü'l-burûk fi te'akkubi mesâ'ilil-kavâ'id ve'l-furûk* adıyla İbnü's-Şât'a nisbet edilen kitap da *İdrârü's-şürûk* olmalıdır. *Tehzîbü'l-Furûk*'un yazarı Muhammed Ali el-Mekki *el-Furûk*'u okuyucuya tavsiye ederken İbnü's-Şât'ın tenkitlerinin dikkate alınması gerektiğini söyler ve müellifle ihtilâfa düştüğü konularda İbnü's-Şât'ın görüşlerinin kabul edilmesini öğütler. 4. Muhammed Ali el-Mekki, *Tehzîbü'l-Furûk ve'l-kavâ'idî's-seniyye fi'l-esrâri'l-fıkhiyye*. *el-Furûk* ile birlikte basılmıştır (yk. bk.). 5. Abdülazîz Bû Atûr et-Tûnisî, *Tertübü me-*

bâhisi'l-Furûk li'l-Karâfi (Mektebetü Âli İbn Âşûr, nr. 83, 16 varak).

BİBLİYOGRAFYA :

Şehâbeddin el-Karâfi, *el-Furûk* (nşr. M. Revvâs Kal'acî), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I-IV; Müslim b. Ali ed-Dimaşkî, *el-Furûku'l-fıkhiyye* (nşr. M. Ebû'l-Ecfân — Hamza Ebû Fâris), Beyrut 1992, s. 38-39, 153-159; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, I, 236-239; II, 152-153; *Keşfü'z-zunûn*, I, 186; Brockelmann, *GAL*, I, 481; *Suppl.*, I, 665; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 99; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baħşî'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 461; Abdullah İbrâhim Salâh, *el-İmâm Şihâbüddîn el-Karâfi ve eşeruhü fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Malta 1991, s. 235, 237-242, 276-307; Ali Ahmed en-Nedvî, *el-Kavâ'idü'l-fıkhiyye*, Dimaşk 1991, s. 46-47, 155-159.

ŞÜKRÜ ÖZEN

FUSSİLET SÜRESİ

(سورة فصلت)

Kur'an-ı Kerim'in kırk birinci süresi.

"Hâ mîm" rumuzu ile başlayıp ardarda sıralanan yedi sürenin ikincisidir. Mekke devrinin sonlarına doğru mi'rac olayının ardından Mü'min (Gâfir) süresinden sonra nâzil olmuştur. Mekke devrinin erken dönemi sayılan Habeşistan'a hicret yıllarında nâzil olduğu yolunda bazı tahminler ileri sürülmüşse de (Doğrul, s. 530) bunu destekleyen herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. İsrâ süresinden sonra inen sürelerden olduğuna ilişkin rivayetler göz önüne alınarak hicretten az önce nâzil olduğu kabul edilebilir (Şehhâte, I, 347).

Sürenin bazı âyetlerinin nüzülüyle ilgili olarak Abdullah b. Mes'ud'dan gelen bir hadiste bildirildiğine göre Kâbe'nin yanında birbirleriyle konuşan üç kişiden biri, "Ne dersiniz, acaba Allah bütün söylediklerimizi işitti mi?" diye sorar. İkincisi, "Açıkça söylediklerimizi muhakkak ki işitmiştir, fakat yavaş sesle söylediklerimizi belki duymamıştır" cevabını verir. Üçüncüsü ise, "Öyle şey olur mu! Eğer açıkça söylediklerimizi işitmişse gizli söylediklerimizi de işitmiştir" der. Abdullah b. Mes'ud'un bu konuşmayı Hz. Peygamber'e nakletmesi üzerine, "Siz ne kulaklarınızın ne gözlerinizin ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınıyordunuz; yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz. Rabbiniz hakkında beslediğiniz bu zannınız sizi mahvetti ve bu yüzden ziyana uğrayanlardan oldunuz" meâlindeki âyetler (22-23) nâzil oldu (Buhârî, "Tefsîr", 41/2; Müslim, "Münâfikîn", 5;

Tirmizî, "Tefsîr", 41/2; Süyûtî, *ed-Dürü'l-menşûr*, VII, 319). Sürenin, "... Şu halde ateşin içine atılan mı daha iyidir, yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi" meâlindeki 40. âyetinin ise Ebû Cehil ve Amr b. Yâsir (bir rivayete göre Ebû Bekir) hakkında nâzil olduğu rivayet edilmektedir (Süyûtî, *a.g.e.*, VII, 330).

Küfe âlimlerinin sayımına göre elli dört, Mekke ve Medine sayımına göre elli üç, Basra ve Şam sayımına göre elli iki âyettir. İhtilâf, baştaki "hâ mîm" rumuzu ile bazı âyetlerinin müstakil birer âyet sayılıp sayılmamasından kaynaklanmaktadır. **Fâsıla***sı (ب، د، ر، ز، ص، ن، ح، ط، ظ، م، ن) harfleridir.

Süre adını, 3. âyette geçen ve "ayrıntılarıyla açıklandı" anlamına gelen **fussilet** kelimesinden alır. "Hâ mîm" rumuzu ile başlayan süreler arasında, içinde secde âyeti bulunan tek süre olması sebebiyle "Hâ mîm's-secde" adıyla da anılır. Bu süreye, 12. âyette geçen "kandiller" anlamındaki **mesâbîh** kelimesinden dolayı Mesâbîh süresi ve 10. âyette yer alan, "azık" anlamındaki **kût** kelimesinin çoğulu **akvât**tan dolayı Akvât süresi de denir.

Sürenin maksadı, Kur'an'ın ilâhî vahiy, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu inkâr eden, onun davetine karşı kalplerinin ve kulaklarının tıkalı olduğunu söyleyen, bu kadarla da yetinmeyip Peygamber'e engel olmak için ellerinden geleni yapan ve ona, "Sen istediğini yap, biz istediğimizi yapmaktayız" (âyet 5) diye tehditler savuran müşrikleri uyarmak; iman gerçeklerini kabul etmelerinin kendi lehlerine olacağını, bu uyarıların Allah'ın rahmet ve merhametinin icabı olduğunu haber vermektir.

İlk âyetlerde sürenin konusu açık bir şekilde ortaya konur: Kur'an uydurulmuş değil rahmân ve rahîm olan Allah tarafından indirilmiştir. O müjdeleyen ve uyarıcı bir kitaptır. Tek bir ilâh olan Allah'a inanıp ona yönelmek gerekir. İnat ve kibirleri yüzünden Allah'a şirk koşanların vay haline! İnanan ve salih amel işleyenler için tükenmeyen bir mükâfat vardır (âyet 1-8).

Daha sonraki âyetlerde, âlemlerin rabbi olan Allah'ın kudret ve azametinin delilleri gösterilerek O'nu inkâr etmenin ve O'na ortak koşmanın anlamsızlığı ve bunun sonuçları dile getirilir. Bereket ve rızık dolu yeryüzüyle esrarlı yedi kat gökyüzünü çeşitli aşamalardan geçirerek yaratan ve her birine bir nizam takdir eden yalnız Allah'tır. Her şeyi hakkıy-

la bilen ve mutlak güç ve kudret sahibi olan O'dur. Böyle bir kudret sahibini ve O'ndan gelen âyetleri inkâr etmek, O'nun hakikatlerinden yüz çevirmek, tıpkı Âd ve Semûd kavimlerinin başlarına gelen felâket gibi bir felâkete sürükler. Çünkü onlar da peygamberlerinin davetine kulaklarını tıkamışlar, Allah'ın kudret ve azametini görmezlikten gelerek O'nu inkâr etmişlerdi. Müminler ise itaat edip kurtulmuşlardı (âyet 9-18).

Süre, Allah'ın düşmanlarının sadece dünyada değil inkâr ettikleri âhirette de hesaba çekileceklerini ve daha çetin bir azaba uğratılacaklarını anlatan âyetlerle devam eder. Burada onların kulaklarının, gözlerinin ve derilerinin kendi aleyhlerine şahitlik edeceği, böylece kendi yaptıklarından birçoğunu Allah'ın bilmeyeceği zannına kapılanların ziyana uğrayacakları haber verilir. Bunların, uyarılmadıkları için değil uyarıldıkları halde gerçekleri kabule yanaşmadıkları için bu duruma düştükleri ve kendi kendilerine yazık ettikleri vurgulanır. İnsanları baştan çıkarırlar, kötülükleri çekici ve süslü gösterenler olmasa insanın aslında aklı ve vicdanı ile hakkı kabule yakın olduğuna işaret edilir (âyet 19-25).

Kur'an-ı Kerim'in gönülleri fetheden cazibesıyla inananların sayısının her geçen gün biraz daha artması üzerine taktik değiştirip, "Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın, böylece belki üstün gelirsiniz" (âyet 26) diyen inkârcıların Kur'an hakikati karşısında nasıl olumsuz bir tavır sergileyip azgınlık ve taşkınlık gösterdiklerini ve bu yüzden âhirette nasıl bir azapla karşılaşacaklarını, kendilerini bu duruma düşüren cin ve insanlardan nasıl intikam almak isteyeceklerini tasvir eden âyetlerden (27-29) sonra, "Rabbimiz Allah'tır" diyen müminlerin ihlâs ve samimiyetlerini dile getiren ve onların her iki dünyadaki mutluluklarını anlatan âyetler gelir (30-32).

Fussilet süresinin muhakkak hattıyla yazılmış ilk âyetleri

